

Yogesh Haribhau Kulkarni • You

AI Advisor (Helping organizations in their AI journeys) | PhD (Geometric Modeling) | Tech Colum...
now •

...

Wish to share today's article from my weekly column "तिसरा मेंदू" (Third Brain) titled "दृष्टीपलीकडील गोष्टींचा विचार" (Thinking beyond the Seen)" which has been published in the Marathi newspaper, Sakal! (pic below)

In this article, I go deeper into the applicability of Mental Model 'Second Order Thinking' in various situations

I'm thankful to [Sakal Media Group](#) for providing a platform to share these important insights with our local community.

Any comments? I'd love to hear your thoughts!

[Sakal Media Group](#) [Abhijit Pawar](#) [Samrat Phadnis](#) [Niranjan Agashe](#)

[#AI](#) [#ArtificialIntelligence](#) [#mentalmodels](#) [#Intelligence](#) [#training](#) [#CommunityConnect](#)

[#secondorderthinking](#) [#SakalNewspaper](#) [#MarathiMedia](#) [#Marathi](#) [#India](#) [#Pune](#) [#MVPBuzz](#) [#GDE](#)

तिसरा मेंदू

डॉ. योगेश हरिभाऊ कुलकर्णी

ब्रिटिश राजवटीतील एक गोंधळ सांगतात. एका गावात सापाचे प्रमाण फार वाढलेले होते. तोडगा म्हणून अधिकाऱ्यांनी एक उपाययोजना केली. गावात दवळी पिटवली की, जे लोक साप पकडून कार्यालयात आणतील त्यांना वरिस्ता. जेवढे जास्त साप, तेवढी वरिस्ताची रक्कम अधिक. दिवसेंदिवस मोठ्या संख्येने मृत साप जमा होऊ लागले. काही दिवस उलटून गेल्यावरही सापांचा त्रास तसाच. अधिकाऱ्यांना शंका आली. लक्षात आले की, लोक साप पाहून त्यांचे प्रजनन करून पैसे कमवायला लागले आहेत. त्यांनी बळीसंयोजना यांच्याकडून लोकांनी साप मोकळ्यात सोडले. पूर्वीची समस्या आता अधिक गंभीर झाली. ज्या ठिकाणी योजना सुरू केली होती, त्याचे फायदे केवळ थोड्या काळापुरते दिसले. मात्र लोकांनी त्याचा गैरफायदा घेतल्याने मूळ उद्देशालाच हताश फासला.

म्हणून कोणताही विचार करताना, निर्णय घेताना नजीकच्या परिणामांचाच फक्त विचार न करता त्याचा संपादक व दूरगामी परिणामांचा विचार करणे या मेटल मॉडेल (मन:प्राप्ति) म्हणजेच 'विचार-चिन्ता'ला 'सेकंड ऑर्डर थिंकिंग' अथवा 'दूरगामी परिणामांचा

दृष्टीपलीकडील गोष्टींचा विचार

विचार' म्हणू शकतो. यापेक्षाही एका मागून एक प्रश्न विचारत राहायचे की 'मग काय होईल?', 'मग काय होईल?' असा एकामागून एक मागोवा घेत विचार केला जातो. सर्वसाधारणपणे, आपण एकाच प्रश्नाचे उत्तर शोधून कामाला लागतो. याला 'फर्स्ट ऑर्डर थिंकिंग' म्हणजे तात्कालिक विचार म्हणता येईल. परंतु 'सेकंड ऑर्डर थिंकिंग' पद्धतीने विचार करताना, त्या उत्तरांनंतर होणाऱ्या परिणामांची शृंखलाही तपासली जाते.

उदाहरणार्थ, बुद्धिबळात जसे आपण फक्त लगेचच्या चालीचाच फक्त विचार नाही तर त्याने पुढे काय फाय होऊ शकते, त्यावरही भविष्यातील चालींचा आराखडा बांधत असतो. 'परिणामांचे परिणाम' जोखणे, हे मूलतत्त्व आहे. चाली मंथर यानी मटले होते की, 'अशा पद्धतीने विचार करणे बिलकुल सोपे नाही, आणि प्याळ ते सोपे वाटते, तो मूर्ख समजावा.' गमतीचा भाग सोडला तरी उघळ आणि झापडे लावून केवळ विचार हा एक सापळा आहे आणि तो महत्वात पडू शकतो, असे ते म्हणतात. म्हणूनच हे महत्वाचे तत्त्व काही उदाहरणांच्या आधारे पाहूयात. वजन कमी करण्यासाठी अनेकजण झटपट उष्मांक (कॅलरीज) कमी करण्याचा मार्ग अवलंबतात, कारण त्यांना त्वरित परिणाम हवा

असतो. पण हा तात्कालिक विचार दीर्घकाळात उलट परिणाम करतो. लवकर वजन कमी झाल्याने शरीराची पचन-चयापचय क्रिया मंदवते, थकवा जाणवतो, आणि हार्मोनल असंतुलन होऊ शकते. परिणामी, काही काळात वजन पुन्हा वाढू लागते. शॉर्टकटस्पर्शा शास्त्रत आणि संतुलित सवयींचा स्वीकार करणे अधिक फायदेशीर ठरते. नम्रामध्ये जोरदार आणि त्वरित वाढ करण्यासाठी अनेक कंपन्या कर्मचाऱ्यांना तडकाफडकी कमी करण्याचा निर्णय घेतात. हे प्रथमदर्शनी फायदेशीर वाटत असले, तरी हा तात्कालिक विचार अनेक दीर्घकालीन समस्यांना आमंत्रण देतो. कर्मचाऱ्यांची संख्या कमी केल्यावर मनावल घटते, नवसंशोधन मंदवते, आणि बांगली कामगिरी करणारे कर्मचारीदेखील कल्लंतराने संधी शोधत निघून जातात. या सगळ्यांचा संकलित परिणाम कंपनीची कार्यक्षमता कमी होण्यात दिसू शकतो. दीर्घकालीन नफा वाढवण्याच्या उद्दिष्टात अपयश येते.

दैनंदिन वाचपळीत पालक अनेकदा मुलांना शांत ठेवण्यासाठी त्यांच्याकडे स्मार्टफोन देतात, जेणेकरून ते व्यग्र राहतील आणि त्रास देणार नाहीत. हा उपाय तात्काळ शांतता देतो; पण यातून मुलांमध्ये मोबाईल-व्यसनाची सुरुवात होते. लहान वयात स्क्रीनची सवय लागल्यामुळे लसू केवळ करण्याची क्षमता

कमी होऊ शकते. मुले एकत्रली आणि परकौबडी होऊ शकतात. आजची शांतता उद्याचे बालपण समस्याग्रस्त बनवू शकते.

बरील उदाहरणांवरून वाटेल की 'दूरगामी परिणामांचा विचार' म्हणजे फक्त नकारात्मक असतो; पण तसे नक्कीच नाही. अनेकवेळा निर्णयांचे सकारात्मक परिणामही पुढच्या टप्प्यावर उघड होतात. उदाहरणार्थ, मुलींना शिकवणे हे प्रथमदर्शनी पाहता त्यांना स्वयंपूर्ण बनवण्याचा एक मार्ग आहे, असे वाटते आणि ते खरेच आहे. शिक्षणामुळे त्या आत्मनिर्भर बनतात, त्यांना आर्थिक स्वैर्य लाभते, आणि त्यांची आत्मसन्मानाची भावना वृद्धिगत होते. पण यापलीकडे, या निर्णयाचे दुसऱ्या स्तरावरील परिणाम अधिक खोलवर आणि समाबहिताचे असतात. शिक्षित आणि स्वतः कमावणाऱ्या स्त्रिया सहसा लहान कुटुंब ठेवण्याची निवड करतात, त्यामुळे कुटुंबनियोजन सुलभ होते आणि सामाजिक समतोल राखला जातो. स्त्रियांना 'उंबरठा' ओलांडून देणाऱ्या समुदायांमध्ये कुटुंब मोठी दिसतात. म्हणूनच या समस्येला उपाय म्हणून आलेल्या 'बेटी पळाओ' सारख्या योजनांमध्ये 'दूरगामी परिणामांचा विचार' दिसून येतो. केवळ वैयक्तिक नव्हे, तर सामूहिक प्रगतीसाठीही हा विचार महत्वाचा ठरतो.